

دیدگاه‌های مادران در مورد رفتارهای جنسی دختران

مریم عمیدی مظاهری (MSc)* - مرتضی ثابت قدم (MA)**

*- کارشناسی ارشد آموزش بهداشت، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر
 **- پژوهشیار مرکز تحقیقات علوم رفتاری دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

چکیده

• **زمینه و هدف:** نوجوانی زمان بلوغ جسمی، عاطفی و اجتماعی است. رفتارهای جنسی که از دوران نوجوانی و بلوغ شروع می‌شود نیازمند مراقبت، آموزش، راهنمایی و مشاوره می‌باشد. بسیاری از والدین از صحبت کردن و پاسخ دادن به سوالات جنسی کودکان طفره می‌روند و به نوعی سعی در انکار اینگونه سوالات و بعضاً تمایلات کودکان دارند. این مطالعه به بررسی دیدگاه‌های مادران دختران در آستانه بلوغ (دبستانی) در زمینه مسائل جنسی پرداخته است.

• **مواد و روشها:** در این مطالعه پدیده شناسی از روش مصاحبه گروهی با حضور ۲۱ نفر از مادران دختران پایه پنجم دبستان شهرک خانه اصفهان در سال ۱۳۸۳ استفاده شد. جلسات مصاحبه حدود ۴۵ دقیقه تا یک ساعت به طول می‌انجامید، اطلاعات جمع آوری شده، با روش کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

• **یافته‌ها:** با اینکه تمام مادران بر لزوم گفتگو و آگاه سازی دختران تاکید داشتند؛ اما اکثر آنها (۱۹ نفر) گفتگو در این زمینه را دشوار و در مواردی غیر ممکن دانسته و دخالت اولیای تربیتی مدرسه را ضروری و راهگشا می‌دانستند. ۹ نفر از مادران به مواردی از خود ارضایی در دختران برخورد کرده بودند و شدیداً نگران بودند. بیش از نیمی از مادران (۱۴ نفر)، آموزش دختران را برای برخورد مناسب با جنس مخالف، ضروری می‌دانستند. تمام مادران از رواج استفاده از اینترنت و ماهواره و سی‌دی‌های مبتذل در جامعه احساس خطر می‌کردند. اکثر مادران (۱۷ نفر) معتقد بودند که باید به صورت حساب شده و متناسب، در سالهای آخر دبستان به دختران در زمینه مسائل جنسی و نحوه برخورد مناسب با این مسائل آموزش داده شود.

• **نتیجه گیری:** با توجه به مسائل فرهنگی خاص در جامعه ما و رواج روز افزون تکنولوژی مدرن که در مواردی مهیج و تحریک کننده و بیدار کننده غریزه جنسی در کودکان است، باید در زمینه آگاه سازی دختران و خانواده به خصوص مادران در دوران دبستان اقدام شود. زمان جشن تکلیف دختران نقطه شروع مناسبی برای این گونه آموزشها می‌باشد.

• **کلید واژه‌ها:** دختران دبستانی، مسائل جنسی، مادران.

وصول مقاله: ۸۴/۲/۵ اصلاح نهایی: ۸۴/۴/۲۰ پذیرش مقاله: ۸۴/۵/۲۵

نویسنده مسئول: اصفهان، خیابان آماگاه، فروشگاه ندا، تلفن: ۹۱۳۳۱۸۲۳۹۶-۰

Email: Sadaat1356@yahoo.com

• مقدمه

کودکان و نوجوانان سرمایه‌های اصلی هر جامعه هستند. بقای هر جامعه متکی به کودکان و نوجوانان آن است. فراهم آوردن زمینه‌های سلامتی نوجوانان نسلی سالم را نوید می‌دهد (۱). نوجوانی یکی از حساس‌ترین دوران زندگی محسوب می‌شود که سرنوشت آینده فرد با تصمیمات منطقی و صحیح با تغییر و تحولات این دوره گره می‌خورد (۲).

مهمترین تغییر و تحول نوجوانی که از اهمیت خاصی برخوردار است و به عنوان نقطه عطف زندگی نوجوان از آن یاد می‌شود، بلوغ نامیده می‌شود (۳) نوجوانی زمان بلوغ جسمی، عاطفی و اجتماعی است. تغییرات درونی و ظاهری سریع، بلوغ را به صورت دوره‌ای نسبتاً بحرانی و پرحادثه جلوه گر می‌سازد (۴) رفتارهای جنسی از دوران نوجوانی و بلوغ شروع می‌شود. فشارهای همسالان، تغییرات فیزیولوژیک و احساسی و توقعات و عوامل اجتماعی تحریک کننده، همگی بر رفتارهای نوجوان اثر گذاشته و می‌تواند در برقراری ارتباط و رفتار نوجوان با افراد خانواده و حتی افراد جنس مخالف اثر بگذارد (۵). این پدیده (میل جنسی) که از ویژگی‌های بارز انسان از زمان ظهور اولین علائم بلوغ تا دوران کهنسالی است، نیازمند مراقبت، آموزش، راهنمایی و مشاوره می‌باشد (۶). بسیاری از والدین از صحبت کردن و پاسخ دادن به سؤالات و مسائل جنسی کودکان طفره می‌روند و به نوعی سعی در انکار اینگونه سؤالات و بعضاً تمایلات در کودکان دارند و گمان می‌کنند با پاک کردن صورت مسئله، مشکلات حل می‌شوند. در صورتی که میل جنسی و کنجکاوی درباره این مسائل یکی از غرایز طبیعی انسانی بوده و باید به نحو شایسته با آن رو به رو شد. اگر نیازهای طبیعی نوجوان برآورده نشود و مشکلات و ناراحتی‌های او در طی این دوران بحرانی شناخته نشود و مورد بررسی و ریشه‌یابی و درمان مناسب قرار نگیرد و در زمان لازم توسط شخص آگاه و به شیوه مناسب اطلاعات و آگاهی‌های صحیح به

دست نیآورد، ممکن است دچار مشکلات جدی‌تر و مهمتری که بعضاً به راحتی قابل پیشگیری و یا درمان نیستند، شود. (۷) نقش خانواده در شکل‌دهی متعادل و پایدار هویت جنسی فرزندان یکی از مهمترین و در عین حال مشکل‌ترین مداخله‌گری‌های تربیتی است که تاثیر به‌سزایی در آینده و سرنوشت کودکان برجای می‌گذارد. (۸) ارائه آموزش‌های زودرس، ناشیانه و شتابزده در خصوص مسائل جنسی همانقدر آسیب‌زا خواهد بود که اگر این آموزش‌ها با تاخیر، پنهان کاری و یا نادیده گرفتن همراه باشد. اگر والدین به سؤالات و کنجکاوی‌های جنسی کودکان واکنش‌های طبیعی و متناسب با ظرفیت و ادراک شناختی آنها داشته باشند، خطر منحرف‌شدن ذهن کودک به مسائل جنسی کاهش می‌یابد (۹). امروزه مسائل جنسی و مشکلات ناشی از آن، یکی از مسائل اساسی اکثر کشورهاست. در کشور ما نیز با توجه به پدیده‌های نوین ارتباطی این عصر و فاصله طولانی بلوغ تا ازدواج و...، خانواده‌های کودکان و نوجوانان از این خطرات و مشکلات مصون نیستند؛ لذا در این پژوهش به بررسی نظرات و دیدگاه‌های مادران دختران در آستانه بلوغ (دانش‌آموزان پایه پنجم دبستانی) در زمینه مسائل جنسی پرداخته شده است.

• مواد و روشها

این پژوهش از نوع کیفی توصیفی است که به روش پدیده‌شناسی با مصاحبه فردی-گروهی انجام شد. جامعه پژوهش مادران دختران پایه پنجم دبستان و مکان پژوهش شهرک خانه اصفهان و زمان پژوهش، بهار ۱۳۸۲ بود. با توجه به نوع پژوهش که مستلزم مشارکت و تمایل به دادن اطلاعات نسبتاً خصوصی و محرمانه بود، روش نمونه‌گیری در این پژوهش مبتنی بر هدف انجام شد. پس از هماهنگی و مشورت با اولیای دبستان، برگه‌های فراخوان شرکت در پژوهش در جلسه آموزش خانواده در میان مادران دانش‌آموزان توزیع شد. و از کلیه مادران دانش‌آموزان که

● یافته‌ها:

تجزیه و تحلیل اطلاعات دموگرافیک مادران به قرار زیر است:

دامنه سنی واحدهای پژوهش، ۲۲-۴۲ سال و میانگین سنی آنان ۲۵ سال بود.

۵۷/۲٪ (۱۲ نفر) از مادران مورد مطالعه شاغل و ۴۲/۸٪ خانه‌دار بودند.

۴۲/۹٪ از مادران یک فرزند و ۳۲/۳٪ دو فرزند و ۲۳/۸٪ سه فرزند داشتند.

از نظر سطح تحصیلات، ۶۲٪ مدرک تحصیلی دیپلم و ۲۸٪ مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر داشتند.

با اینکه تقریباً تمام مادران (۲۰ نفر) بر لزوم گفتگو و آگاه‌سازی دختران تاکید داشتند، اما اکثر آنها (۱۹ نفر) گفتگو در این زمینه را دشوار و در مواردی غیرممکن دانسته و دخالت اولیای تربیتی مدرسه را ضروری و راهگشای دانستند. ۹ نفر از مادران به مواردی از خود ارضایی در دختران برخورد کرده بودند و شدیداً نگران بودند. بیش از نیمی از مادران (۱۴ نفر) ابراز داشتند که دخترانشان به تازگی نسبت به برخوردها و ارتباطات زنان و مردان در خانواده و فامیل و جامعه حساسیت نشان می‌دهند و بیش از گذشته به این مسأله توجه می‌کنند. ۱۷ نفر آموزش شیوه برخورد مناسب با جنس مخالف به دختران را ضروری می‌دانستند. تمام مادران از رواج استفاده از اینترنت و ماهواره و سی‌دی‌های مبتذل در جامعه احساس خطر می‌کردند. ۱۲ نفر از مادران تنها ماندن دختران در خانه را مسأله‌ساز و اسباب نگرانی می‌دانستند. ۵ نفر از مادران برای حل مشکلات رفتاری، دختران خود را برای مشاوره نزد روانپزشک برده بودند. مادرانی که تنها یک فرزند داشتند، بیش از مادران دیگر نگران و ناراحت بودند. مادرانی که بیش از یک فرزند داشتند از مشاجرات و درگیری‌های میان فرزندان خود گلایه کرده و ابراز می‌کردند که در طی ۲ سال اخیر این گرفتاری آنان بیشتر شده است. مادران شاغل از کمبود وقت و گرفتاری‌های خود در پرداختن به امور و مسائل دخترانشان نگران بودند و برخی از آنان احساس گناه و بی‌کفایتی می‌کردند. اکثر مادران (۱۷ نفر) معتقد بودند که باید در سال‌های آخر دبستان،

برای شرکت در پژوهش اعلام آمادگی کرده بودند، دعوت به عمل آمد. تعداد ۲۱ نفر از مادران مورد نظر در مدرسه و در جلسات انفرادی شرکت نمودند. حد اکثر زمان مصاحبه ۲۵ دقیقه و حداکثر زمان یک ساعت و میانگین مصاحبه‌ها حدود ۴۰ دقیقه بود. پس از جلب اعتماد مادران و مطمئن نمودن آنها از محرمانه بودن محتوای مصاحبه، اطلاعات جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

در این پژوهش سعی شد اطلاعات با دقت و تأمل جمع‌آوری گردد و از افرادی استفاده شود که بتوانند مسائل و مشکلات خود و خانواده خود را در زمینه مسائل جنسی دختران، به خوبی به یاد آورند و اطلاعات صحیحی ارائه نمایند. همچنین از روش مصاحبه بدون ساختار استفاده شد تا از نتیجه‌گیری و اعمال نظر محقق اجتناب شود. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات دموگرافیک مادران از نرم افزار SPSS و جهت تجزیه و تحلیل نظرات و دیدگاه‌ها از روش هفت مرحله‌ای کلایزی به شرح زیر استفاده شد.

در مرحله اول کلیه توصیف‌ها و نظرات مادران به دقت مطالعه شد.

در مرحله دوم اطلاعات و جملات مهم و مرتبط با مشکلات جنسی کودکان از متن مصاحبه‌ها استخراج گردید.

در مرحله سوم سعی شد به هر یک از توصیفات و جملات شرکت‌کنندگان مفهوم خاصی داده شود.

در مرحله چهارم، مرحله سوم برای همه توصیفات تکرار شد و کلیه مفاهیم فرموله شده در ۴ گروه موضوعی مرتب گردید.

در مرحله پنجم، جهت ترکیب کلیه نظرات و تجربه‌های استنتاج شده، گروه‌های موضوعی چهارگانه در ۲ دسته قرار گرفتند.

در مرحله ششم، توصیف جامعی از مسأله مورد نظر ارائه شد و در مرحله هفتم جهت تصریح نظرات مادران از یافته‌های پژوهش و اعتبار پذیر نمودن داده‌ها، مجدداً به شرکت‌کنندگان مراجعه شد و پس از کسب نظرات آنها اصلاحات لازم صورت پذیرفت.

اینترنت پرداخته بود، ۱۸/۲٪ از افراد مورد پژوهش احساس وابستگی به پرنوگرافی اینترنتی داشتند و ۳۲/۶٪ از افراد، ضمن استفاده از اینترنت به خود ارضایی می‌پرداختند (۱۳).

فن‌آوری کامپیوتر بطور وسیع در جامعه گسترش پیدا کرده است و با تمامی جنبه‌های زندگی از مدرسه تا محل کار، خدمات بانکی خرید و فروش و... تلفیق یافته است (۱۴). امروزه این فناوری نقش مهمی در زندگی کودکان ایفاء می‌کند و به سرعت در حال افزایش است (۱۵). علی‌رغم جنبه‌های مثبت از قبیل جنبه‌های آموزشی و ارائه خدمات ارتباطی و... رایانه اینترنت از جنبه‌های منفی نیز دارند (۱۶) استفاده کنترل نشده از کامپیوتر بویژه وقتی با دیگر فن‌آوری‌ها از قبیل تلویزیون همراه باشد کودک را در معرض اثرات زیان باری که بر تکامل فیزیکی، اجتماعی و روانی دارد، قرار می‌دهد. اگر کودک مدت زمان زیادی را در مقابل کامپیوتر بگذراند از ورزش و دیگر فعالیت‌های مفید برای رشد و تکامل باز می‌ماند؛ بعلاوه ممکن است کودک، در معرض محتویات خشن و جنسی که در حد سن او نیست قرار گیرد (۱۴) دسترسی به چنین مطالبی ممکن است عمدی و یا تصادفی باشد. هر دو راه دستیابی به این برنامه‌ها باعث ایجاد صدمات بهداشت روانی بویژه مسائلی مانند انحرافات جنسی، خشونت، اعتیاد، رفتارهای ضد اجتماعی، سست شدن مبانی خانواده، اشاعه جرم و جنایت و... می‌شود که در بسیاری از موارد جبران ناپذیر است می‌باشد. (۱۷)

۹ نفر از مادران به مواردی از خود ارضایی در دختران برخورد کرده بودند و شدیداً نگران بودند. در پژوهش نیکنام و همکاران در تبریز، ۲۱٪ از مادران عنوان کردند که کودکان خردسال‌شان دستکاری غیر طبیعی آلت تناسلی داشتند و ۳/۳۲٪ از مادران از بیشتر شدن تمایلات جنسی در کودک خردسال خود نگران بودند (۱۸).

خودارضایی طبق تعریف کتب مرجع روانپزشکی یک پیش‌ساز یا رفتار متقدم نابهنجار رفتار جنسی معطوف به دیگران است. هیچ فعالیت جنسی دیگری به اندازه خودارضایی مورد بحث و سرزنش قرار نمی‌گیرد (۱۹). تعدادی از مادران برای حل مشکلات معطوف به مسائل

متناسب با سن دختران و به صورت حساب شده، مطالبی در زمینه مسائل جنسی و نحوه برخورد مناسب با این مسائل، به دخترانشان آموزش داده شود. ۹ نفر از مادران ابراز کردند که دخترانشان در لباس پوشیدن و آرایش و خرید پوشاک و سایر مایحتاج با آنان رقابت می‌کنند. ۱۵ نفر از آنان درباره تغییر مقطع دختران خود نگران بودند و آن را یکی از مسائل استرس‌زا برای خود و همسرانشان می‌دانستند. تمام مادران دخالت و راهنمای اولیای مدرسه در مشکلات دختران را مورد نیاز خانواده‌ها می‌دانستند. و نگرش مثبتی نسبت به آموزش دختران داشتند و مایل به کسب اطلاعات و مطالب آموزشی از طریق مدرسه و کتابچه‌های خود آموز بودند.

• بحث و نتیجه گیری

تقریباً تمام مادران (۲۰ نفر) بر لزوم گفتگو و آگاه سازی دختران تاکید داشتند.

در مطالعه پورابولی در کرمان (۱۳۷۸) که به بررسی نگرش و نظرات معلمان در زمینه آموزش مسائل جنسی به دختران نوجوان پرداخته بود، ۸۳٪ از معلمان با آموزش مسائل قاعدگی و بلوغ، ایذر، راه‌های سرایت و پیشگیری از آن به این دانش‌آموزان موافق بودند (۱۰).

در پژوهش محمدعلی‌زاده و همکاران که به بررسی نگرش والدین شهر کرمان نسبت به آموزش جنسی و بررسی نظرات آنان در مورد نظارت مورد لزوم در آموزش جنسی به نوجوانان پرداخته بود، والدین در زمینه آموزش مسائل جنسی به دختران، نگرش منفی داشتند (۱۱).

همچنین در پژوهش شعبان جلالی آریا و همکاران در گرگان معلمان و مادران نسبت به پدران در زمینه آموزش مسائل جنسی به دختران نظر مثبتی داشتند. شاید دلیل این تمایل بیشتر، همجنس بودن آنها و احساس نیاز بیشتر آنها باشد (۱۲).

تمام مادران از رواج استفاده از اینترنت و ماهواره و سی‌دی‌های مبتذل در جامعه احساس خطر می‌کردند. در پژوهش هنرپروران در شیراز که به بررسی فراوانی ارتباط جنسی مجازی (پرنوگرافی اینترنتی) در کاربران

خصوصیات ظاهری و جسمانی خودشان می‌باشد که متأسفانه در بیشتر موارد جنبه منفی به خود می‌گیرد. اهمیت این مسأله در کاهش اعتماد به نفس و عواقب آن است که می‌تواند در روند بلوغ روحی روانی و اجتماعی شخص، اثرات منفی و مخرب شدیدی داشته باشد (۲۴).

تغییر اشتها و ذائقه دختران و افزایش وزن ناگهانی آنان نیز یکی از نگرانی‌های خانواده‌ها بود که امری طبیعی و یکی از مقتضیات دوران بلوغ می‌باشد و با آموزش نکات ساده تغذیه‌ای خاص این دوران قابل اصلاح و پیشگیری می‌باشد.

با توجه به نگرش مطلوب مادران برای آموزش دادن به دختران و مسائل فرهنگی خاص جامعه ما و رواج روزافزون تکنولوژی مدرن که در اکثر موارد مهیج و تحریک کننده و بیدار کننده غریزه جنسی در کودکان است، باید در زمینه آگاه‌سازی دختران و خانواده‌های آنان به خصوص مادران در دوران دبستان اقدام شود. جشن تکلیف دختران می‌تواند نقطه شروع مناسبی برای این گونه آموزشها باشد. برخورد منطقی و آگاهانه با مشکلات خاص این دوران می‌تواند از بسیاری از انحرافات و مشکلات بعدی جلوگیری کند. به جای انکار و پنهان کردن مشکلات جنسی کودکان باید بطور حساب شده و منطقی به کودکان و نوجوانان آموزش داده شود. تدوین برنامه‌های آموزشی مناسب برای مادران در قالب کتابچه آموزشی و جلسات آموزش خانواده در دبستانها راهکار مناسبی برای مقابله با مشکلات جنسی دختران می‌باشد.

جنسی، دختران خود را نزد مشاوره برده بودند. اگر چه به طور سنتی مشکلات رفتاری نظیر سوء مصرف مواد و رفتارهای ضد اجتماعی و خود کشی... در دختران بسیار کمتر از پسران دیده می‌شود، اما اخیراً میزان وقوع مشکلات رفتاری خاص این دوران در دختران نوجوان رو به افزایش است (۲۰). درک این مطلب که وقوع بلوغ به معنای وارد شدن به مرحله بزرگسالی است، به طور بالقوه استرس‌زا و خطر آفرین می‌باشد (۲۱).

در پژوهش سبحانی نژاد و همکاران که به ارزیابی چگونگی تربیت جنسی در خانواده‌های شهر اصفهان براساس مدل کرکگر پرداخته بود، میانگین میزان توجه خانواده‌های شهر اصفهان به حیطة بهداشت جنسی و نیز حیطة اخلاق جنسی در تربیت جنسی فرزندان پایین‌تر از حد متوسط بوده است. (۲۲)

مادران شاغل از کمبود وقت و گرفتاری‌های خود در پرداختن به امور و مسائل دخترانشان نگران بودند، حتی برخی از آنان احساس گناه و بی‌کفایتی می‌کردند. اشتغال زنان از دو جهت حائز اهمیت است: یکی از لحاظ نقشی که در فرآیند تولید ایفاء می‌کنند و دیگر به خاطر نقشی که به عنوان مادر در روند تربیت و اجتماعی کردن کودکان دارند. اشتغال زنان تیغ دو لبه‌ای است که استقلال بیشتر زن و بهبود وضع اقتصادی خانواده، بعد مطلوب آن و تعدد وظایف او به صورت سنگین، بعد مکمل آن است (۲۳). تقریباً تمام مادران تمایل به خودآرایی و نارضایتی از ظاهر خود را در دخترانشان دیده بودند. یکی از دغدغه‌های فکری نوجوانان توجه بیش از حد به

منابع

۱. شعاری نژاد، ع. روانشناسی رشد ۲: نوجوانی و بلوغ، چاپ چهارم، تهران: انتشارات پیام نور، ۱۳۸۲، صفحه ۱۲۲-۱۳۷.
2. Steinberg L. Adolescence. V.S.A: Mc Grow Hill Company, 1999: PP. 1-60.
۳. شرفی م. بنیای نوجوان، چاپ اول، تهران: انتشارات تربیت، ۱۳۷۱، صفحه ۳۰.
۴. نوایی نژاد، ش. نوجوانی و ضرورت آموزش بهداشت روانی و جسمی در سازگاری بلوغ جنسی، ماهنامه پیوند، شماره ۷۲، ۱۳۷۶.
۵. اسماعیلی ک، املایی غ. بررسی دیدگاه‌های دانشجویان در مورد آموزش‌های جنسی به نوجوانان، اولین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲۲-۲۴ مهرماه ۱۳۸۲، صفحه ۸.
۶. اوحدی ب. تمایلات و رفتارهای جنسی انسان، چاپ دوم، اصفهان: نشر آتروپات ۱۳۸۰، صفحه ۶.

۷. سازمان جهانی بهداشت، ترجمه باقری یزدی ع؛ علیزاده م؛ ولایتی ه. آموزش مهارت‌های مشاوره بهداشت باروری و جنسی نوجوانان، تهران: وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی - معاونت اداره کل بهداشت خانواده، ۱۳۸۰، صفحه ۳.
۸. علایی ن، حسین‌خانی ن. تربیت جنسی در کودکان و نوجوانان، اولین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲۳-۲۴ مهرماه ۱۳۸۲، صفحه ۳۸.
۹. دفریتاس کریستال، تربیت جنسی در کودکان و نوجوانان، ترجمه رئیسی، س ط. چاپ اول، تهران: صابرین ۱۳۸۱، صفحه ۸۳.
۱۰. پورابولی ب. بررسی نگرش معلمان شهر کرمان نسبت به آموزش جنسی و بررسی نظرات آنان در مورد نکات مورد لزوم در آموزش جنسی به نوجوانان در سال ۱۳۷۸، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی کرمان: ۱۳۷۹.
۱۱. محمد علی زاده س، عزیز زاده فروزی م. بررسی نگرش والدین شهر کرمان نسبت به آموزش جنسی و بررسی نظرات آنان در مورد نظارت مورد لزوم در آموزش جنسی به نوجوانان، خلاصه مقالات دومین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲-۳ آذر ماه ۱۳۸۴، صفحه ۲۳۴.
۱۲. جلالی آریا ک، ناهیدی ف، امیر علی اکبری ص، علوی مجدح. زمان و روش آموزش مسائل جنسی از دیدگاه والدین و معلمان شهر گرگان، خلاصه مقالات دومین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲-۳ آذر ماه ۱۳۸۴، صفحه ۲۵۴.
۱۳. هنر پرواز ن، بررسی فراوانی ارتباط جنسی مجازی (پرنوگرافی اینترنتی) در کاربران اینترنت شهر شیراز، خلاصه مقالات دومین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲-۳ آذر ماه ۱۳۸۴، صفحه ۱۷۶.
14. shields M.K.Beharman R.E.Children and computer technology:Analysis and recommendations.The future of children and computer technology .Vol;10.No:2.Fall/winter2000: p:4-30
15. ICTs and children. <http://www.wiki.media-culture.org.au/.2004>
۱۶. شاملو س. بهداشت روانی، چاپ اول، تهران: انتشارات رشد، ۱۳۸۲، صفحه ۱۴۷-۱۵۶.
۱۷. صانقیان ع. تاثیر کامپیوتر و اینترنت بر کودکان و نوجوانان، مجله الکترونیکی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، شماره چهارم دوره چهارم ۱۳۸۳، صفحه ۳.
۱۸. نیکتام ف، چراغی پ، علی زاده م، پوراکبر خ، صدری ف. نیازهای آموزشی مادران در ارتباط با مسائل روانی جنسی کودکان خردسال شهر تبریز، خلاصه مقالات دومین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲-۳ آذر ماه ۱۳۸۴، صفحه ۶۷۱.
۱۹. کامکار م، جباریان ب. خود ارضایی و نوجوانان، خلاصه مقالات دومین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲-۳ آذر ماه ۱۳۸۴، صفحه ۲۲۵.
20. Mccabe K ,Rodgers c,yeh M.Gender differences in childhood onset conduct disorder. Dev Psychopathology 2004;16(1):179-190
21. Romanson.S Seeman M.V.Women's mental health . first edit. Lippincott williams&Wilkins 2005: p20.
۲۲. سبحانی نژاد م، همایی ر، سیادت ع. ارزیابی چگونگی تربیت جنسی در خانواده‌های شهر اصفهان بر اساس مدل کرکلر، خلاصه مقالات دومین کنفرانس خانواده و مشکلات جنسی، تهران: دانشگاه شاهد ۲-۳ آذر ماه ۱۳۸۴، صفحه ۲۵۱.
۲۳. موسوی ب. بررسی اشتغال زنان متأهل و مشکلات آنان، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی، تهران: دانشگاه الزهراء ۱۳۷۸، صفحه ۳.
۲۴. آذر م، قاضی زاده ش، شادی ا، کشاورز م، میریان؛ شفیع زاده م و همکاران. بلوغ جسمی و روحی روانی در دختران. چاپ اول. تهران: انتشارات نور دانش، ۱۳۸۲، صفحه ۱۴-۱۱۲.